

חבל נחלתו

הביא את דברי החזו"א להתיר אבקת חלב ומשיג עליו ומשמע שאוסר זאת. וכן בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' סו) כתב שמחמיר בכך אע"פ שהחזו"א נטה להקל.

מסקנה
נלע"ד שכל הרעש והפרסומת כנגד אבקת חלב נכרי המיובאת בפיקוח ממשלתי ומעורבת במאכלים הוא מוגזם לחלוטין. מכיון שרוב גדולי האחרונים התירוהו לגמרי, וכבר הראנו לעיל שאף לגבי חלב יש מגדולי האחרונים שהתירו בתנאים אלו וכש"כ לגבי אבקה שלא היתה כלל בתוך הגזרה.⁶

סימן כח

איזה מנהג מצריך התרה

שאלה
יחיד שנהג מנהג מסויים ועתה מעוניין להפסיק, האם צריך לכך התרת נדרים?

תשובה
א. צריך לברר מה דינו של יחיד שהוסיף ונהג מנהג או איסור, ועתה מתחרט על שנהג או שאינו יכול לנהוג. האם העשייה נחשבת כנדר, האם צריך התרת נדרים, ובאיזו דרך? התשובה תעסוק במנהגים שיחיד נהג בהם ולא בענייני ציבור (אע"פ שבהם רוב בירורי המנהגים) אלא בענייני יחידים, אולם נסיק מתוך הנאמר על מנהגי הציבור. כל הנכתב להלן לא בא למנוע אנשים מלקבל עליהם קבלות ומנהגים אלא לברר את הראוי וכיצד ניתן למנוע תקלות.

ב. פסק בשו"ע (יו"ד סי' ריד ס"א): "דברים המותרים והיודעים בהם שהם מותרים נהגו בהם איסור, **הוי כאילו קבלו עליהם בנדר** ואסור להתירם להם; הלכך מי שרגיל להתענות תעניות שלפני ראש השנה ושכין ראש השנה ליום כיפורים, ומי שרגיל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מר"ח אב או מ"ז בתמוז ורוצה לחזור בו מחמת שאינו בריא, צריך ג' שיתירו לו. אם בשעה שהתחיל לנהוג היה דעתו לנהוג כן לעולם, **ונהג כן אפילו פעם אחת**, צריך התרה ויפתח בחרטה שמתחרט שנהג כן לשם נדר. לפיכך הרוצה לנהוג בקצת דברים המותרים, לסייג ופרישות, יאמר בתחלת הנהגתו שאינו מקבל עליו כן בנדר, וגם יאמר שאין בדעתו לנהוג כן אלא בפעם ההוא או בפעמים שירצה, ולא לעולם. אבל הנהגים איסור בדברים המותרים מחמת שסוברים שהם אסורים, לא הוי כאילו קבלום בנדר. ויש מי

6. הערת הרה"ג יעקב אריאל רב העיר רמת-גן: אתה צודק בכך שאתה יוצא נגד הנורמה המתיחסת לכל מי שאוכל אבקת חלב נוכרי כאילו אוכל נו"ט מה"ת חלילה. בזמנו התנגדתי לכיתוב שהוצע "כשר לאוכלי חלב נוכרי" אלא די בציון העובדה שהמוצר מכיל אבקת חלב נוכרי כדי שבעל נפש יוכל להחמיר.

חבל נחלתו

ופרישות, יאמר בתחלה שאינו מקבל עליו כן בנדר, וגם יאמר שאין בדעתו לנהוג כן אלא בפעם הדיא, או בפעמים שירצה, ולא לעולם.

היינו בדבר שנהג על דעת לנהוג כן לעולם אסור אף בפעם אחת שנהג כן, ובדבר שלא התכוין לקבלו לעולם אסור בשלש פעמים וצריך התרה על כך, אא"כ התנה במפורש שעושה זאת בלי נדר. ועי' ברא"ש (פסחים פ"ד ס"ג).

ונראה שמנהג המחייב התרת חכם הוא אך מעשה שנהג בו בכוונה לקובעו למנהג, אבל אם הוא נעשה ללא מחשבה אלא סתם כמעשה בעתו, לצורך המצב וכד' אינו נקבע למנהג, ואי"צ בשאלת חכם. ולכן מי שלומד בקביעות דף יומי ורוצה לשנות מהזמן הקבוע או להפסיק בכלל את הקביעות אינו צריך להישאל לחכם. ואעפ"י שנאמר בנדרים (ה ע"א): "ואמר רב גידל אמר רב: האומר אשכים ואשנה פרק זה, אשנה מסכתא זו – נדר גדול נדר לאלהי ישראל". והר"ן כתב: "דבקבלה בעלמא לדבר מצוה מהניא". אבל צריך קבלה, ואם לא קיבל על עצמו אלא עשה בלבד נראה שאין זה נדר.

ד. ננסה לברר עתה איזה מנהג של יחיד הוא בגדר נדר, ואיזה הוא סתם בגדר התנהגות שאינה מחייבת. לא מצאתי מי מהכותבים שהציב בכך כללים ברורים, ואנסה למצות מתוך ההלכות והתשובות כללים.

כך כתב בספר מגן אבות (לר"מ מאירי, ענין כ):

"וכן הענין במנהג שאין בו שורש ולא טעם, שאין דין מנהג לו אלא א"כ נתלה באיזה צד של צורך מצוה או מורה מוסר וגמילת

שאומר שאם טועה ונהג איסור בדבר המותר, נשאל ומתיריים לו בשלשה כעין התרת נדרים; ואם יודע שהוא מותר ונהג בו איסור, אין מתירין לו אפילו כעין התרת נדרים, דהוי כאילו קבלו על עצמו כאיסורים שאסרתן תורה שאין להם היתר לעולם (והמנהג כסברא הראשונה)."

עולות מהשו"ע שתי דעות: דעה ראשונה שדברים המותרים ונהגו בהם איסור לשם סייג אם בשעה שהתחיל לנהוג התכוין לנהוג כך לעולם אפילו נהג פעם אחת צריך התרת נדרים, ואם טעה וחשב שהדבר אסור אינו צריך להתרת נדרים. ודעה נוספת הסוברת שהטועה וסבור שהוא אסור צריך התרה, ואם ידע שמותר ונהג פעם אחת איסור אין מתיריים לו אפילו בהתרת נדרים. וסיים הרמ"א שהמנהג כדעה הראשונה. וכן הטור הביא רק דעה זו. הב"י הביא את המקור לדעות וכתב שאפילו נהג רק פעם אחת על מנת לנהג לעולם חייב לקיים את מנהגו, ויכול להתירו בחרטה עפ"י חכם.

ג. וכך פסק בקיצור שולחן ערוך (סי' סז ס"ז):

"מי שנהג איזה חומרא בדברים המותרים מדינא מחמת סיג וגדר ופרישות, כגון תעניות שבימי הסליחות, או שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין משבעה עשר בתמוז ואילך וכיוצא בו אפילו לא נהג כן רק פעם הראשונה, אלא שהיה בדעתו לנהוג כן לעולם, או שנהג כן שלש פעמים, אף על פי שלא היה בדעתו לנהוג כן לעולם, ולא התנה שיהא בלי נדר, ורוצה לחזור מפני שאינו בריא, צריך התרה, ויפתח בחרטה שהוא מתחרט על מה שנהג כן לשם נדר. לכן מי שהוא רוצה לנהוג באיזה חומרות לסיג

למדנו מדבריו שכל מנהג צריך בית אב של פוסק הלכה או הנהגת רב העיר וכד' הסוברים כך, ואם אדם או אף רבים נהגו במנהג שאין לו מקור אין זה אלא חסידות של תפלות ואי"צ שום התרה.

ה. בשו"ע מתייחס למנהג שנהגו הציבור כיצד צריך להיות היחס של הבאים לעיר (סי' ריד ס"ב) וכתב:

"קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם; ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה, אלא שנוהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה; וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם, הרי הם כאנשי העיר וחייבים לעשות כתקנתן, ואף בדברים שהיו אסורים בהם בעירם מפני מנהגם ואין מנהג העיר שבאו לדור בה לאסור, הותרו בהם אם אין דעתם לחזור."

ו. וכתב על כך הש"ך (סי' ריד ס"ק ז):

"וחייבים לעשות כתקנתן – מיהו היינו דוקא במנהג חשוב שנהגו כן ע"פ ת"ח אבל במנהג גרוע אינו חייב לעשות כתקנתן, שלא בפניהן או בפני ת"ח רק בפני ע"ה חייב לנהוג כן כדי שלא יזלזל כ"כ התוספות והרא"ש פרק מקום שנהגו... והב"ח... וגם ס"ל כיון דהדבר ניתן לשיעורים איזהו מנהג הוה חשוב ואיזהו אינו חשוב אזלינן לחומרין ובכל המנהגים בפניהם אין לנהוג היתר. ואין חילוק בין ת"ח לעם הארץ עכ"ד. אבל בתוס' והרא"ש ורבינו ירוחם נתיב ג' ח"ה לא משמע הכי דכתבו דמנהג חשוב היינו שהוא ע"פ ת"ח ומנהג גרוע היינו שנהגו בני המדינה מעצמם, א"כ לא נתת דברין לשיעורין בזה"..."

חסד או חשש איסור או כיעור או קלקול. ומ"מ כל שהוא מנהג קדמונים וותיקים מעמידין אותו אף לקולא הואיל ואין שם איסור כמו שבארנו בראשון של ר"ה. והוא שאמרו במסכת סופרים (פ"ד הי"ח) אין הלכה נקבעת עד שישא מנהג, וזה שאמרו (שם) מנהג מבטל הלכה, במקום שאין איסור, מנהג ותיקין, כלומר שאי אפשר שלא יהא לו סעד, אבל מנהג שאין לו ראיה מן התורה ר"ל שאינה נתלה בשום ענין, אינו אלא כטועה בשיקול הדעת. וכן הענין אצלי במנהג של התחסדות היוצא מכל גדר, אע"פ שהם מתחסדים בו התחסדות של תפלות ומיחסים אותו לצורך מצוה, וזהו אצלי מה שאמרו בירושלמי (פסחים פ"ד ה"א) נשיי דנהיגין דלא למעבד עובדא באפיקי שבתא, ר"ל כל מוצאי שבת, אינו מנהג, כלומר שאין זה אלא התחסדות ביתר מן הראוי ואין חוששין לו, עד דתיפני סדרא, כלומר עד שישלמו סדר מה שהורגל לומר בו במוצאי שבת מנהג, כלומר אע"פ שיש בו תוספת יתר על המחוייב, ואסור לבטלו, בתנינא ובחמשתא – אינו מנהג, כלומר שמתבטלות בכל יום תענית של שני וחמישי – אינו מנהג, ואין חוששין לו. עד דתתפני תעניתא – מנהג, ר"ל סדר תפלת תענית. יומא דערובתא, ר"ל כל יום ערב שבת וערב יו"ט – אינו מנהג, ממנחתא ולעיל – מנהג, יומא דירחא – מנהג, דלא למשתיי' חמר מן דאב עליל כלילי – מנהג, וכן הענין בכל מנהג של תפלות אע"פ שבעליו מתחסדים בו וכן הדין במנהג שיש לחוש בו לצאת ממנו חורבא וקלקול כמו שביארנו בענין חלת האורז."

1. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה: לא ראיתי במאירי.

חבל נחלתו

ויפתח בחרטה שמתחרט שנהג כן לשם נדר, ואילו ידע שיתחרט, לא היה נודר בלשון נדר. אבל כשאירע ברית בימים האלו, אין צריך התרה וגם מותרים לאכול בשר, כיון שמתענה אדעתא דמנהג, ואין המנהג להתענות בהם כשיש ברית. אבל בחולה, ודאי לא אסיק אדעתא שיחלה (ש"ך ב"ד שם):

"סעיף ט: ואם נהגו מחמת סייג כגון שלא לילך ליריד ביום ערב שבת קודש (כעובדא דבני ביטן בפסחים נב, ב), [יש] בזה מחלוקת בין הפוסקים, דיש אומרים דהוי כאילו קבלו עליהם באיסור תורה, ואם כן לא מהני התרה, ויש אומרים דגם בזה מהני התרה, ולזה נטה דעת פרי חדש. ואם הוא דבר שכל בני העיר נהגו כן, אפילו לדעת המתירין שיכולין להתיר בחרטה, היינו שכל בני העיר מתחרטין, אבל היחיד אינו יכול להתיר עצמו בחרטה. ואפי' אם התירו לו, אינו מותר. ואפילו הולך לעיר אחרת, כל שדעתו לחזור, חייב לנהוג כחומרי מקום שיצא משם (פ"ח שם). ודוקא בדבר שנהגו מקצת עם או אפי' איזה קהלות. אבל דבר שנהגו כל ישראל וקבלו עליהם כגון חפיפה וכיוצא בו, אי אפשר להתיר בשום ענין (ש"ך שם בשם רש"ל):

"סעיף י: וכל זה, בדבר שקבלו מעצמם. אבל דברים שיש בו מחלוקת בין הפוסקים ובמקום א' נהגו כדברי האוסר, אם כן לא קבלו עליהם איסור חדש שיהיה נראה לנדר, אלא שקבלו עליהם שדבר זה אסור באיסור תורה או מדרבנן, **לא מהני בזה שום התרה,**

וא"כ כל מנהג שנהג בו יחיד שלא עפ"י תלמיד חכם אין לו תוקף כמנהג לא מצד סייג ולא מצד פרישות ואי"צ עליו התרה². ו. וכן בחיי אדם (חלק ב-ג, הלכות שבת ומועדים, כלל קצו סעי' ז-י) מבאר אלו מנהגים צריכים התרה:

"סעיף ז: דברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור מחמת שהיו סוברים שהוא איסור ועכשיו נתברר לו שהוא מותר, או שהיה סבור שהוא איסור גדול ונתברר לו שאין איסור כל כך, אף על גב שיש אומרים דצריך התרה, כבר כ' רמ"א ב"ד סימן ר"ד סעיף א', דנוהגין כסברת האומרים דאינו נדר כלל ואין צריך התרה. ולפי זה ארתן **הנוהגין לאכול כל ימי הפסח מצה שמורה מחמת שהיו סוברים שמצוה לאכול שמורה כל ימי פסח,** רשאין לשנות בלא התרה, דבאמת אין מצוה כלל, רק בלילי פסח למצת מצוה (פ"ח בא"ח סי' תצ"ו). ונראה לי דאם הוא מטעם שחששו לשאר חטים שמא באו עליהם מים ונוהגים כן מחמת סייג, דינו כדבסמוך סי' ט'. ולפי זה נראה לי פשוט, דמה שיש נוהגים **שלא לאכול צנון ושומים** שאין לזה שום טעם וריח, מותר להתיר להם בפשיטות, דבודאי בזה לא שייך שום סייג:

"סעיף ח: אבל אם נהגו מחמת פרישות וחסידות, כגון הרגילים להתענות בתעניתים לפני ראש השנה ובעשרת ימי תשובה והנוהגים שלא לאכול בשר ויין מ"ז בתמוז וכיוצא בהם, זה הוי כנדר. ואם רצה לחזור מחמת שאינו בריא, צריך להתיר נדרו בג',

2. הערת הרה"ג אביגדור נבנצל רב העיר העתיקה: אין לו תוקף לחייב אחריו, אבל מחייב את עצמו.

נמצאות כמה שאלות בפוסקים המתייחסות לבירור דגן.

ז. בשו"ת תורה לשמה (מיוחס לבן איש חי סי' קעב) נשאל: "שאלה אשה שנהגה שלש שנים לישן ולאכול בסוכה וליטול לולב וכן לשמוע קול שופר שהם ממצות שהזמן גרמא דנשים פטורות אך היא נהגה בהם לקיימם והיתה מקפדת ונזחרת בהם כאנשים אם יכולה אח"כ לבטל מנהג זה בשנה הרביעית בלא התרת חכם או"ד דצריכה התרה. יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה.

"תשובה אנ"ג דקי"ל דמצוות שהזמן גרמא נשים פטורות מ"מ אם תרצה האשה לקיימם יש בידה מצוה ועל כן לא גרע זה משאר מצות של חומרא שנהג בהם האדם **דצריך התרה** וכ"ש אם קבלה בפיה בפירוש לעשותם מדי שנה בשנה. והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי. כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו".

ח. בשו"ת רב פעלים (ה"ב יו"ד סי' כג) נשאל על מנהג שנהגו נשים שלא לטבול תוך כדי ארבעים יום לזכר או שמונים יום לנקבה לאחר לידה. ובתוך דבריו כתב:

"ברם בכה"ג שאין מנהג ברור בעיר, אלא הוא מנהג יחידי, אז אותם הבתולות אשר עדיין לא קיימו בעצמן מנהג זה, הרי אלו כשינשאאו רשאין לעשות כאותם הנשים שלא נהגו בכך, ובדבר כזה אין הבתולה חייבת ומוכרחת להלך אחר אמה, אם היא מן המחמירות, דאין מנהג כזה חל על הנולדים בע"כ, אלא מי שהולך אחר המחמירין הנה

שאין בדורותינו מי שיכול להכריע נגד אותו חכם שאוסר, כי אם אפשר לחד בדרא (פ"ה שם סי' ב'). ולפי זה אותן אנשים שנהגים שלא לשנות ולאכול חדש, היינו על פי דעת כל הפוסקים הראשונים, ומחמת חולשתם או שאינם בריאים רוצים להתיר נדרם, נראה לי דאם קיבל עליו מחמת שחשש שידע שכל הראשונים אוסרים, **ואם כן כבר קיבל עליו באיסור תורה ולא מחמת נדר**, ודינו ככל איטורי תורה שאסור, רק לחולי שיש בו סכנה לא מהני התרה. אבל אם לא בר הכי הוא רק שסבר שהוא חסידות, אם כן דינו כמקבל משום פרישות בסי' ז'. ונראה לי דדוקא בזה. **אבל במי שנהג תמיד להמתין בין אכילת בשר לחלב ו' שעות, ועכשיו מפני חולשתו רצה לנהוג כהמקילין להמתין רק איזה שעות**, כיון דלכל הדיעות, אין האיטור רק מחמת סייג וגדר, ואם כן מהני לזה התרה להמקילין בסי' ט".

היינו, מנהג שנהגו משום שטעו וחשבו שכן ההלכה, וההלכה אינה כן – ניתן להתיר ללא התרה, אבל מנהג שנהגו בו מחמת פרישות וחסידות צריך התרה אם יש לו שורש בדברי חכמים. ומנהג שיש בו דעות בין הפוסקים וקיבל על עצמו את דעת המחמירים, ורוצה לעבור לדעה השניה המקילה יש אומרים שאי אפשר להתיר לו מפני שקיבל על עצמו את דעתם ולא ניתן להתיר³, מפני שלא ניתן להכריע כמקילים. אבל אם החמיר רק מחמת חסידות מותר להישאל ולהתיר.

3. זו הדעה המחמירה, אמנם להלכה אף אם קיבל על עצמו דעה מחמירה כמחייבת וסובר שהיא עיקר הדין ורוצה להתיר – מתירים לו כ"כ המהרשד"ם (יו"ד סי' מ) בשם הב"י אע"פ שמהרשד"ם עצמו החמיר.

חבל נחלתו

שכרו אתו, ואם אינו הולך אחר המחמירין יש לו אשלי רברבי לסמוך עליהם, וכיוצא בזה הוריתי בס"ד בציבור פה עירנו בג'דאד יע"א, כמה פעמים, בענין העושין הפסק בטהרה, שרוב הנשים סופרות יום שביעי לראייתם, ויש מעט משפחות סופרות יום שמיני לראייתם, דהיינו שעושין הפסק בטהרה בסוף יום שביעי לראייתם, כל בתולה חדשה תנהג בפעם ראשונה כפי רצונה, שאפילו אמה מנהגה לספור ביום שמיני לראייתה, אם תרצה לספור כרוב נשי העיר שהם עושין הפסק בטהרה בסוף יום שישי לראייתה, ומונות מיום שביעי, הרשות בידה, כיון דלא נכנסה עדיין בחיוב החומרה, וכן הדבר הזה.

"ודע, כי פה עירנו יע"א יש נשים שיש להם מנהג זה של ארבעים ושמונים, ויש הרבה נשים שהם רוב העיר שלא נהגו בכך, וכבר דרשתי בציבור שזה נחשב מנהג יחידי בעיר זאת, ומי שירצה לעזוב מנהג זה רשאי לעשות התרה עליו, ונראה שיש מצוה להתיר להם בכה"ג, ועיין תשובה מאהבה יו"ד תשובה שס"ו, שהביא מהגאון נוב"י קמא סי' נ"ד, שכתב אם היה בידי לכתוב לכל המקומות הנהגים חומרא זו של ארבעים לזכר ושמונים לנקבה להתיר להם, נחשב בעיני למצוה, כי ע"י מנהג זה באים לכמה מכשולים, ובמקום שיש לחוש למכשול עבירה לא שייך לומר אי אתה רשאי להתיר בפניהם עכ"ד, וכן כתב הגאון פליתי, כי בימיו ביטלו זה בפראג ומיץ והמבורג יע"א. הנה כי כן אנשי העיר רנגון הנזכרים בשאלה הנז"ל, אם מתחרטים יעשו התרת חכם כאמור, ואם תאמר הא קי"ל בסי' רכ"ח סעיף י"ז, דאין מתירין הנדר עד שיחול, וא"כ צריך שכל אשה אחר שתלד יתירו לה,

וא"א שיתירו כולם בבת אחת, זה אינו, כי כבר בא חכם הוא הרב מהר"י עייאש ז"ל בבית יהודה ח"ב סי' צ"ז, והביאו הגאון חיד"א ז"ל בשו"ב אות ז', והעלה, דאין דין זה אמור אלא בנדר גמור מן התורה שהוציאו בפיו, אבל על מנהג יוכל להתיר קודם שיחול, ולכן פסק להלכה מי שנהג להתענות בכל ער"ח, יכולים להתיר לו על מכאן ולהבא קודם ער"ח ע"ש.

בשו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סי' יא) דן אף הוא בשאלת הבן איש חי והביא דעת הב"ח האוסר וטוען שאין להקל לבנות הנהגות במנהג שמונים וארבעים משום שדעת הסובר כן (ר"ת) דחוויה (אע"פ שהובאה ע"י הרמ"א יו"ד סי' קצד ס"א). וכנגדו דברי הט"ז שחלק על חמיו והתיר. והביא עוד פוסקים רבים שחלקו על הנהגים להמתין ארבעים ושמונים. ואע"פ שיש פוסקים שהחמירו שלא להתיר משום "אל תטוש תורת אמת" הרי הב"י (יו"ד סי' ריד) פסק שלא כך. ומביא בשם הר"י אירגאס (שו"ת דברי יוסף סי' מה בתנאי החמישי) שמנהג הגורם לתקלות ולאיסורים יש לבטלו ללא התרה. ומביא שהראש"ל בשו"ת ישא איש (חיו"ד סי' ד) כתב שצריך לנהוג לפי מנהג זה, ואין להתיר בשום מקרה. והגרע"י תמה עליו על שהחמיר כ"כ, ודחה דבריו: "ועכ"פ בנ"ד ודאי דמנהג טעות הוא, וכמ"ש הנודע ביהודה (סי' נד), דמאן לימא לן שמנהג זה לא נהגוהו הנשים מעצמן בלי הסכמת חכמי העיר. ובכה"ג ודאי דלא חשיב מנהג. וכמ"ש בשו"ת הרא"ם (סי' טז), ומהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב (סי' ו). ע"ש. וע"ע בשו"ת שער אשר קובו (חיו"ד סי' יא) ובשו"ת חקקי לב (חיו"ד סי' לט). ע"ש. וכיו"ב כ' בשו"ת מעט מים (סי' עט). והביא עוד

מהר"ם שיק אר"ח סי' נ"ו, ומכ"ש ב"ד דחזינן דמתחלה לא תקנו במקום שיהי' טירחא דצבורא". למדנו מדבריו שיחיד נתלה בציבור במקומו ולכן ינהג כמנהגם, ומנהגי תפילה כעין אלו אינם קובעים מנהג לעצמם ואינם צריכים התרה. ונראה מדבריו שה"ה למי שנהג ללמוד דף יומי ועתה מעוניין להפסיק כיון שהתחיל לנהוג כך ולא קיבל עליו בנדר רשאי להפסיק אף ללא התרה.

י. לעומתם בשו"ת שואל ונשאל (ח"ה אר"ח סי' לא; וחזרת התשובה כולה בשו"ת שואל ונשאל ח"ב יר"ד סי' קט) כתב: "שאלה מי שנהג איזה זמן שלא לעשות מלאכה בערב שבת מחצות היום ואילך. ועתה הוא רוצה לעשות מלאכה ומבקש שיתירו לו אי שרי להתיר לו? ולמעשה מסתפק אם מותר להתיר לו כיון שיש הסוברים שזו ההלכה שמחצות היום אסור. וכיון שפסקי הב"י סותרים לכאורה זה לזה.

יא. בשו"ת אגרות משה (יר"ד ח"א סי' פא) מסיק בתוך דבריו ביחס לשינוי בגדים לבאים מאירופה לאמריקה ממעילים ארוכים לקצרים: "ובכלל במנהגי הבגדים יש להסתפק טובא אם יש לזה חשיבות מנהג כיון דאין בזה חשש ממש ולא עדיף ממנהג דאין רוחצין שני אחין בכבול ויציאה בקורדקוסיין בשבת בבירי וישיבה על ספסלי נכרים בשבת בעכו בפסחים דף נ"א שאינם בדין מנהג ממש וגם **מסתבר שלא היה מנהג**

אחרונים שדחו דברי הישא איש הנ"ל. והביא עוד מגדולי חכמי הספרדים בירושלים ובמצרים בדורות האחרונים שדחו את כל הטענות שצריך להחמיר. ומסיק שהמחמיר יתיר ע"י חכם והמיקל שלא להתיר כלל ולנהוג היתר לא הפסיד משום שהוא מנהג טעות שהרמב"ם קראו דרך מינות⁴.

ובשו"ת שמחת כהן (יר"ד ח"ב סי' עד) הסתפק אם מותר להקל ולהתיר מנהג זה. ט. בשו"ת מלמד להועיל (ח"א, אר"ח סי' ג) נשאל על התרת מנהג של ציבור שבחורף היו מתפללים ערבית קודם זמנה מחמת טירחת הציבור להתאסף פעמיים, אבל בקיץ היו מתאספים פעמיים למנחה וערבית. ועתה מעוניינים גם בקיץ להקדים שלא להתאסף פעמיים. ומסיק בתוך דבריו: "גם מסתבר דאין אדם מקבל על עצמו בנדר כעין מנהג זה, דאל"כ מי שהלך ג' פעמים בלי הפסק להתפלל בבית הכנסת ורוצה אחר"כ להתפלל ביחידות יהא צריך היתר נדר, או מי שהתפלל ג' פעמים בלי הפסק מעריב בזמנה ובא אחר"כ לביהכ"נ שמתפללין שלא בזמנה יהא צריך היתר נדר אם רוצה להתפלל שם עם הצבור. וע"כ אין לחוש רק שמא הצבור בכלל קבל עליו מנהג זה כנדר, ולענין זה כבר כ' התוס' בשבועות דף כ"ט ע"ב והובא להלכה בי"ד סי' רכ"ח סעיף ב' **דכל נדרי הקהל הם על דעת כן שאם רוצים להתיר יתירו וע'** לענין זה שו"ת

4. רמב"ם (הל' איסורי ביאה פי"א הט"ו): "וכן זה שתמצא במקצת מקומות ותמצא תשובות למקצת הגאונים שיוולדת זכר לא תשמש מטתה עד סוף ארבעים, ויולדת נקבה אחר שמונים, ואע"פ שלא ראתה דם אלא בתוך השבעה, אין זה מנהג אלא טעות הוא באותן התשובות ודרך אפיקורסות באותן המקומות ומן הצדוקין למדו דבר זה, ומצוה לכופן כדי להוציא מלבן ולהחזירן לדברי חכמים שתספור ז' ימים נקיים בלבד כמו שביארנו".

חבל נחלתו

מדברבנן, ועיי' בחו"י ויעב"ץ, וכן משמע בנוב"י, א"כ אפשר שקיבל על עצמו כדעת האוסרין ואין לו התרה, אבל ז"א דשאני התם דמיירי שנהגו במקום זה כן אפשר שקבלו אבותיהם כדעת האוסרין עפ"י חכם שבאותו עיר ע"כ אין לו התרה, אבל הכא דהוא בעצמו קיבל ע"ע והוא יודע מפני מה נהג כן ואפשר שאין לו שום ידיעה שיש שי' הפוסקים שחייב לתת מעשר מדרבנן ולא נהג כן רק מכח צדקה ולא משום שי' פוסקים שסוברים כן ומהני התרה, ועיי' בחיי אדם בהלכות פסח כלל קכ"ז סי' י' **דאם הוא אינו בר הכי שידע שיש שיטת הפוסקים הכי רך שסבר שהוא חסידות דיני כאילו מקבל משום פרישות ומהני התרה,** וה"נ אפשר שלא ידע מאומה משי' הפוסקים או אפי' ידע לא קיבל ע"ע על מנת כן, ובודאי מהני לו התרה".

יג. בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' נה) אינו מתיר לבת לבישת פאה נכרית כשאמה נוהגת איסור, משום שיטת הרשד"ם שמי שנהג איסור בדבר שיש אוסרים מדינא אין מתירים לו (אע"פ שאין הלכה כן עי' לעיל הערה 3). ולאותה בת משום 'אל תיטוש תורת אמך'.

בשו"ת שבט הלוי (ה"ד סי' צח) כתב: "ובמש"כ שם לענין אם אפשר להתיר חומרת או"ז⁵ שנהג בה כמו הנהגה טובה ביו"ד סי' רי"ד שניתר כמו נדר. הנה לכאורה למש"כ מהרש"ל בתשובה סימן ר' ובש"ך יו"ד שם דרך מנהג כמו חפיפה ביום (אם נימא שנתפשט) שנתפשט בכל ישראל אי אפשר להתיר, וא"כ חומרת האו"ז דלא נתקבלה

הבגדים ע"פ חכם לכל המדינה שינהגו כן דלא מסתבר שיתקנו להתנהג לאסור ללבוש בגדי צמר שסתם בגדים שבתורה הם צמר או פשתים, אלא שת"ח נהגו לעצמן לסלסול בעלמא והותחלו גם הרבה מהעם להתנהג כן מעצמן וכן היה זה בבגדים ארוכים כת"ח שודאי לא הנהיגו זה בדרך מנהג לאסור בגדים קצרים אך הנהיגו מעצמן. וא"כ ודאי קיל מנהג כזה שאין לחייב להתנהג כן במק"א".

נראה מדבריו שבענייני בגדים וכד' (שאינן הם שייכים לדיני צניעות) אלא רק צורה חיצונית מכובדת יותר אין מנהג ואי"צ בהתרה.

יב. בשו"ת שמחת כהן (יו"ד ב סי' צו) דן בענין התרת מנהג מעשר כספים לאחר שאמר בלי נדר ופסק להתירו מכאן ולהבא בשאלת חכם.

ובשו"ת באר דוד (סי' לא) פסק שמי שהעני ואינו יכול להפריש מעשר כספים אף שנהג בכך אינו צריך התרה כיון שלא התכוין לכך שיתן כשיהיה עני. ובתוך דבריו התייחס למנהגים נוספים: "ואם לא יהא דברי כנים אזי אפשר שגם התרה לא מהני אפילו בדוחק, עיי' בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רמ"ט שלא אבה לשמוע להתיר לאחד שנהג שלא להקטיר ולעשן טאבאק ביו"ט של עצרת בנדר כעין זה, כיון דיש דעות שאוסרים ואין לו התרה, וגם החת"ס זי"ע הסכים ע"י, עי' במג"א סימן תקנ"א ס' ב' סק"ז דאם נהגו למעט במו"מ לא מהני התרה כיון שקבלו אבותיהם כדעת האוסרין, וא"כ ה"נ בנידון דידן שדעת הטו"ז שחייב

5. להוסיף עונה אחת של פרישה סמוך לוסתה.

מנהג ג' פעמים תליא אם היתה כוונתו להחמיר אף אם הדין הוא להתיר וכ"ש בידע בעצמו שיש להתיר ומ"מ נהג איסור יש עליו איסור נדר דנהג ג"פ, אבל אם החמיר משום שהיה סבור שאסור מדינא או אף רק שאסור מספק וחשב על המקילין שאולי טועין בדין או שאולי הם מזולזין באיסורין אין עליו דין נדר מצד מנהגו וא"צ היתר".

והזר על הדברים ביורה דעה חלק ד (סי' ה) שהידור להשתמש בחלב ישראל באמריקה והמבקש לחזור מהידורו צריך התרת נדרים.

טו. בשו"ת יחוה דעת (ח"א סי' יב) דן לגבי משפחות שעלו מחוץ לארץ ובאו לארץ ישראל, ובעודם בחו"ל נהגו בכמה חומרות בדיני פסח, כגון שלא לאכול אורז וקטניות בפסח, ושלא להשתמש בכלי זכוכית של חמץ בימי הפסח, וכיוצא בזה, והם ממשיכים במנהגים אלה גם בארץ ישראל. האם בניהם רשאים להקל בדברים אלה כדעת מרן וגאוני ספרד, וכמנהג ארץ ישראל, או עליהם להמשיך במנהג אבותיהם?

אחר שהוא מביא את המקורות ומחלוקת השו"ע והמהרשד"ם, הוא פוסק שאף אם נהגו עפ"י פוסק מסויים מתירים להם ע"י התרת נדרים, ואם נהגו בטעות אין צריכים התרה כפסק השו"ע לעיל.

מתבאר שרוב הפוסקים סברו שכל מנהג שיחיד נהגו להחמיר או להדר במצוות, אפילו אם יש פוסקים שסברו כך להלכה ניתן להתרה בשאלה לחכם. ואם נהגו אותו בטעות במחשבה שכך ההלכה אי"צ התרה. ודרך ההתרה כפי האמור לעיל בחכ"א: "ויפתח בחרטה שמתחרט שנהג כן

עכ"פ ברוב ישראל כאשר יראה מהפוסקים הי' מקום להתיר, אבל למעשה מעולם לא עשיתי כן ודעתי להחמיר להנהגים כן כמנהג איסור, אלא דאנו מקילים בלי היתר במקום טבילת מצוה אם חלה בעונת אר"ז (כמבואר בפוסקים) ובמקום ביטול מצות פ"ו וכיו"ב דאדעתא דהכי לא קבלו, ועיין היטב בדג"מ ופת"ש יו"ד ריש סי' רי"ד".

בשו"ת יש מאין (סי' ח) דן בענין מי שהחמיר על עצמו שלא לאכול מבשר שלא בדקו את הריאות בנפיחה ובדקו את הסירכות בסכין ורוצה להתיר זאת בגלל הטירחא בהשגת בשר. ובסוף הענין לאחר שהביא את הצדדים להקל ולהחמיר וכיון שבדיקת הריאה מדרבנן תיר לשואל להישאל על מנהגו ולהתירו.

יד. בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' מז) כתב לענין חלב נכרים באמריקה שאסור ע"י הממשלה להכניס חלב טמא לחלב פרות ועונשים על כך, וכתב: "ולכן בחלב שאסרו רק בחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו יש להתיר גם בישראל יודעין ידיעה ברורה דהוי כראיה. וזה שאם יערבו יענשו ויצטרכו לסגור העסק שלהם שהוא הרחצה של כמה אלפים והממשלה משגחת אליהם הוא ודאי ידיעה ברורה שהיא כראיה שלא היה בכלל איסורם. וזה הוא גם לכו"ע דאין טעם לחלוק בזה ולכן הרוצה לסמוך ולהקל יש לו טעם גדול ורשאי וכמו שמקילין בזה הרוב בנ"א שומרי תורה וגם הרבה רבנים וחד"י לומר שעושין שלא כדין. אבל מ"מ לבעלי נפש מן הראוי להחמיר ואין בזה משום יוהרא וכך אני נוהג להחמיר לעצמי אבל מי שרצה להקל הוא עושה כדינא ואין להחשיבו כמזולזל באיסורין.

י"באם אחד נהג להחמיר אם נאסר מדין

חבל נחלתו

סי' ריד שצריך לומר בלא נדר הרי כבר התנה בראש השנה שאינו מקבל עליו מנהגים שנהג בנדר? ומתוך שאולי בגלל שנהג ג' פעמים. ומסיק להלכה: "אך יותר נראה דבזמננו שמזכירים בפירוש בהתרת נדרים שבערב ר"ה "מנהג של מצוה או איזה הנהגה טובה שנהגתי שלש פעמים" ומיד הוא גם מוסר מודעה על כל קבלה בלב דאפשר שפיר להקל". ורק אם פוסקים נדרי צדקה צריך לומר "בלי נדר" מכיון שהפסיקה כנדר. ומביא לבסוף ששאל על כך הגר"ח זוננפלד (שלמת חיים ח"ב סי' לח) והשיב שמסירת המודעה בער"ה מועילה למנהגי מצוה שנהג ולא נדר בפירוש.

וכ"כ בשו"ת יביע אומר (ח"ד י"ד סי' יא): "ולרווחא דמילתא אמינא דבנ"ד חזי לאצטרופי מה שנוהגים מקדם קדמתא לעשות התרת נדרים בערב ר"ה ובערב יוה"כ פ, וכל העם מקצה מתאספים להתרות הללו, ומתחרטים בהם על כל מנהג טוב שנהגו, ולא התנו שיהיה בלי נדר, ומוסיפים עוד במסירת מודעה שכל מנהג טוב שינהגו מכאן ולהבא לא יהיה בתור קבלת נדר, ואם יקבלוהו בתורת נדר תהיה קבלתם בטלה ומבוטלת. נמצא שהם מתחרטים על העבר וצועקים לעתיד לבוא, א"כ בכה"ג יש מקום להתירם בלי התרה מפורטת לפני שלשה. ואפי' לגבי נדר גמור מצינו לאיזה אחרונים שהתחשבו בהתרה זו. וכמ"ש בשו"ת מים רבים (סי' מה). וע' במחנה אפרים, (הל' נדרים סי' יב) ובשו"ת קול אליהו (חיו"ד סי' לד)".

יז. לענ"ד אף שדברי הגרש"א זצ"ל ויבלח"א הגר"ע יוסף מבוססים ומתקבלים, נראה לי שמרבית הציבור אינו מבין היטב את התרות הנדרים ומסירת המודעות הללו, ורובו מחשיב זאת כתפילה וכאמירה

לשם נדר, ואילו ידע שיתחרט, לא היה נודר בלשון נדר". והדגישו הפוסקים שלא יתחרט על עצם המעשים אלא על כך שלא קיבלם שלא בנדר. ועי' שו"ת משיב דבר (ח"ב סי' ע"ג) ושו"ת אמרי יושר (ח"ב סי' קל"ו).

טז. אולם הפוסקים דחו לכאורה את כל הנאמר עד עתה, שאי"צ בו בימינו.

בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' צא אות כ) העיר: "איתא בגמרא נדרים כ"ג ע"ב 'הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל, ומסקינן ובלבד 'שלא יהא זכור בשעת הנדר'. ויש בזה כמה שיטות, ועיין בשו"ע י"ד סי' רי"א סעי' א' שלמעשה אין לסמוך כלל על אמירה זו בלי שאלה לחכם".

"ברם נלע"ד דלענין זה דנקטינן שכל האומר אענה פרק זה נדר גדול נדר לאלקי ישראל, והוא הדין במי שאומר לעשות חסד עם חבירו ושאר מצוות דאפי' לא אמר ממש בלשון נדר והתחייבות אפי"ה דינו כנדר משום דרשא דבפיך זו צדקה, וה"ה לשאר מצוות עיין בר"ן נדרים דף ח' ע"א ובריטב"א, – מסתבר דשפיר מהני מה שרגילים להתנות בערב ר"ה וביוה"כ פ' דאינו רוצה כלל שיהי' נדר, דכיון שהוא עצמו הרי אין כוונתו כלל לנדר או שבועה ורק התורה עשאתו כנדר, ולכן בכה"ג שגילה דעתו מקודם והתנה בפירוש דאינו רוצה כלל שיהי' נדר מהיכ"ת נימא שאף בכגון דא ה"ז נעשה נדר גם נגד תנאי מפורש שהתנה בריש שתא דאינו רוצה שיהא נדר, ולכן נלע"ד דכל שהוא אומר סתם ולא בלשון נדר ה"ז חשיב כאומר בפירוש בלי נדר".

ומקשה על מסקנתו מדוע נזכר בשו"ע

סיכום

בעלמא ואינו מבין מהי מודעה ולמה היא מועילה, ומחשיבים זאת כתפילת כל נדרי בליל יו"כ, ולכן ספק גדול אם אמנם מי שנהג מנהגי מצוה כגון מצה שרויה או מעשר כספים וכד' תועיל אותה התנאה בער"ה. (ועי' לעיל סי' יד).

מי שעומד להחמיר או להדר במצוה או בהלכה יקפיד עם הנהגתו הראשונה לומר שמקבל על עצמו זאת בלי נדר. אם כבר התחיל לנהוג כן ורוצה עתה לפרוש ממנהגו צריך לשאול שאלת חכם האם הוא צריך על כך התרה או לאו⁶.

6. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה: בהתרה של ער"ה אומרים שמתחרטים על שלא אמרו בלי נדר, א"כ לענ"ד אי אפשר להורות דא"צ לומר בלי נדר. בנוגע למצה שרוי' ספר לי אדמו"ר זללה"ה (=הגרש"ז אורבאך) שאביו היה נוהג שלא לאכלה, אך בשנות מלחמת העולם הראשונה הי' רעב נורא בירושלים (אנשים מתו ברחוב מרעב) ואז אכל שרוי' וכשפסק הרעב המשיך בכל זאת לאכול שרוי'.

עוד ספר דהדברי חיים שלח פעם תלמיד שלו לליל הסדר אצל החת"ס, והתלמיד חזר וספר לו שאצל החת"ס אכלו שרוי' והתלמיד לא אכל. ועוד ספר שהחת"ס באמצע הסדר שוחח עם מישהו, ואמר לו הדברי חיים: אני שלחתיך לראות איך החת"ס מדבר עם אלי' הנביא, ואתה מספר שנהגת חומרא בבית אדם כזה!

הערת הרה"ג יעקב אריאל רב העיר רמת-גן: צריך להבחין בין מנהג משפחתי או מקומי לבין מנהג עדתי. מנהג משפחתי אינו מחייב את הדורות הבאים ורק אם בני הבית נהגו החל מגיל בר מצוה את המנהג המשפחתי דינו כנדר וצריך התרה. אך מנהג שהתקבל ע"י ציבור רחב כגון עדה שלמה דינו לעניין זה ככלל ישראל והוא מחייב את הדורות הבאים, כמו חרם דרגמ"ה המחייב את כל יוצאי אשכנז. (אם כי חרם שאני, אך הבאתי כדוגמא, כשם שחרם חל על הדורות הבאים, וכמו שהבאת מקורות לכך מהרמב"ן במשפט החרם ועוד, כך גם נדר מכוח מנהג) וכן כל המנהגים הנהוגים בעדות ישראל אין אפשרות להתירם, כגון קטניות בפסח. ונפ"מ לבעלי תשובה שלא נהגו שום דבר לצערנו בצעירותם, כשהם חוזרים בתשובה חלים עליהם מנהגי עדתם אולם לא מנהגי משפחתם. ומה שהבאת בשם הגר"ע יוסף שמשפחות שהביאו אתן מנהג לא לאכול קטניות יכולות להתיר את מנהגן, צריך להדגיש שאין כוונתו ליוצאי אשכנז ומרוקו שמנהג זה מחייב אותם לדורות ואין ביכולתם להתירו. רק אם יש בין יוצאי ספרד מעדות אחרות, חוץ ממרוקו, שנהגו כך כמנהג משפחתי יכולים להתיר את נדרם.